

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.850.011
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв,
доктору історичних наук, професору
Телячому Юрію Васильовичу
вул. Лаврська, 9, корп. 15, м. Київ, 01015, Україна

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Міненко Людмили Миколаївни

**«Становлення і розвиток Національного військово-історичного
музею України (1995–2013 рр.)»,**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – історія та археологія

Процес становлення і розвитку Збройних Сил в Україні відбувався за часів зміни різних політичних режимів і влад і до останнього періоду був складовою загальної військової історії в тих державах, до яких належала Україна. За цих умов виникла певна розмитість, невизначеність в історичній науці уявлень про роль і внесок України та її представників у загальний поступ військової історії. Тому в контексті історичного розвитку з 1991 р., коли Україна відновила незалежність, особливої ваги набула необхідність об'єктивного дослідження і сприйняття воєнної історії в контексті сучасних реалій. Зросла значущість патріотичного виховання громадян зусиллями різних інституцій, у тому числі військових. Для реалізації цього завдання з розвитком ЗСУ виникла об'єктивна потреба мати в цій системі спеціальні підрозділи – музейні заклади військово-історичного спрямування. Для цього виявилася вкрай потрібною реорганізація роботи вже існуючих музейних закладів, а також створення нових, поширення й активізація руху збиральництва та колекціонування військово-історичних предметів.

Дослідження Л. М. Міненко в цьому сенсі є безумовно актуальним. Аналіз військової історії України та музеєфікація найважливіших подій і фактів у цій історії – вагомий сегмент роботи з військово-патріотичного виховання української молоді і, безперечно, є на часі.

Дисертантка, обравши дану тему для дослідження, усвідомлює важливість змін, які відбуваються в свідомості сучасної людини, своєрідно переломлюючись у конкретних соціальних практиках. Усе це зумовлює теоретичну і практичну цінність поданого Л. М. Міненко дисертаційного дослідження.

Структурно дисертація Л. М. Міненко представлена у вигляді наукової праці на правах рукопису і складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (268 найменувань на 27 сторінках) і 17 додатків (на 72 арк.). Зміст роботи викладений на 313 сторінках друкованого тексту, проілюстрований 9 рисунками (схемами) та 19 таблицями.

У **вступі**, відповідно до чинних вимог, обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження, сформульовано задачі, зазначено методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення та апробацію результатів дослідження (на 10 Всеукраїнських і Міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, на 1 симпозіумі й 1 практикумі).

Дисертаційне дослідження має чітко визначені об'єкт і предмет. Не просто огляд наукової літератури за темою дисертації, а саме критичний історіографічний аналіз, проведений Л. М. Міненко у першому розділі «Історіографія, джерельна база і методи дослідження», дозволили їй чітко визначити складові предмету дослідження. Це досить важливий момент у визначенні шляхів дослідження. Зокрема, відомо, що діяльності Національного військово-історичного музею України до 2013 р., як і процесам становлення й розвитку музейної справи Збройних Сил України в

цілому присвячений не один десяток публікацій. Але в тому й полягає критичний аналіз історіографії питання, щоб чітко визначити як «білі плями» в подібних дослідженнях, так і суперечливі моменти, з'ясування яких викликає необхідність відповідного історико-наукового, історико-музеологічного дослідження. Дисертантка, на наш погляд, впоралася з цим завданням успішно, констатувала, що аналіз історіографічних джерел з теми дисертації дав можливість засвідчити, що діяльність Національного військово-історичного музею України як ключового учасника системи виховної і соціально-психологічної роботи Збройних Сил України, та його філій потребує додаткової наукової оцінки (с. 26, 49–50). Це й зумовило відповідний предмет дослідження, зміст і структурну організацію дисертаційної роботи, яка в цілому є продуманою, логічно послідовною й сприяє розкриттю досліджуваної теми.

Відзначу також, що дослідження побудоване на глибокому аналізі значної джерельної бази. Вкажу на те, що авторка залучила достатній масив опублікованих джерел, низку архівних документів і матеріалів (трьох архівів), наративних джерел (зокрема спогади безпосередніх учасників подій та розробників профільних нормативно-правових документів і програм), а також коректно використала Веб-матеріали з Інтернету.

Застосовані дисертанткою понятійно-категоріальний інструментарій і наукові методи дослідження – такі, як: історико-хронологічний, історико-генетичний, аналітичний, культурно-інституціональний, методи історіографічного і джерелознавчого аналізу, моделювання, соціокультурної детермінації, – свідчать про комплексність авторських підходів і широку ерудицію авторки.

В цілому формулювання мети і постановка завдань, визначення об'єкту і предмету дослідження, історіографія й використана джерельна база, структура дисертаційної роботи, застосовані методи дослідження сприяли вдалому науковому висвітленню етапів інституціонального становлення і

суспільного визнання НВІМУ, визначенню місця й ролі цієї музейної установи в системі виховної і соціально-психологічної роботи ЗСУ.

У другому розділі «Становлення і розвиток музейної справи у Збройних силах України (1995–2013 рр.)» авторка акцентує увагу на загальній характеристиці стану мережі військових музейних утворень у період, що досліджувався (підрозділ 2.1). Дисертантка доводить об'єктивність власної оцінки Національного військового історичного музею України – разом із його філіями – як провідного в мережі українських військових музеїв (с. 59, 69). Це авторське твердження доказово ілюструється досить детальною схемою (рис. на с. 309). Ґрунтовність аналізу показників різних напрямів діяльності, складу та структур фондкових колекцій музеїв військової мережі у досліджуваній період також підтверджують складені дисертанткою порівняльні таблиці (с. 71, 72, 73) та схема (рис. на с. 74).

Взагалі як позитивну рису роботи слід відзначити достатньо значну кількість таблиць та схем (малюнків), які авторка склала й використовує у різних розділах для візуалізації певних положень дослідження.

Здобувачка обґрунтовано виокремлює (у підрозділі 2.2.) три етапи становлення і розвитку Національного військово-історичного музею України (з 1995 по 2013 рр.), характеризує кожен із них, досліджує й подає певну маловідому документальну інформацію. Позитивним слід вважати вибудову вивчених матеріалів таким чином, що створює нове комплексне уявлення про багаторічну плідну роботу НВІМУ та його співфункціонування з філіями. Беззаперечно, слід підтримати твердження дисертантки, що запорукою результативної діяльності НВІМУ з початку його функціонування стало визначення в науковій концепції закладу головного напрямку діяльності: «відродження історичних військових здобутків, починаючи з найдавніших часів... до наших днів», а також те, що музей «мав демонструвати не лише історію Збройних Сил України, а й усі аспекти розвитку військової справи на теренах нашої держави..., за рахунок чого музей повинен був стати центром розвитку військово-історичної науки в Україні» (с. 77). Як позитивний

момент слід також відзначити акцентування дослідницею уваги на розгляді таких важливих напрямів функціонування досліджуваного музейного закладу, як співпраця з іншими організаціями (такими, як Всеукраїнська громадська організація «Український інститут воєнної історії», з членами Спілки офіцерів України – у співорганізації наукових конференцій, форумів, у роботі вченої ради НВІМУ), а також участь музейників у розробці військового законодавства і формуванні ЗСУ (с. 90–93) та видавнича діяльність (с. 90–92).

У другому розділі також детально розглянуто процес становлення мережі філій НВІМУ. Ретельно проаналізовано розвиток та основні напрями діяльності шести таких окремих структурних підрозділів НВІМУ як науково-просвітницьких військових установ, мета діяльності яких – відображення військово-історичних подій того регіону України, де розташована кожна з філій, і забезпечення на регіональному рівні військово-патріотичного виховання відвідувачів (зі с. 95). Авторкою сформовано також додаток із переліком музейних установ, що діяли до кінця 2012 р. на теренах України, з якого зрозуміло, що до музейної мережі військово-історичного спрямування, крім НВІМУ в Києві з його філіями, належали музеї та кімнати бойової слави у військових частинах, музеї історії навчальних закладів (академій, університетів, ліцею тощо), а також декілька музеїв історії окремих родів військ (розвідки, військової медицини, ракетних військ, ВМФ і подібних) у різних містах України. За даними дослідниці, на початок 2013 р. їх налічувалося 73 (с. 295–297).

Важливим з точки зору теоретичної площини дослідження є третій розділ – «Особливості розбудови Національного військово-історичного музею України у 1995–2013 роках». У цьому розділі здобувачка визначається з дефініціями, уточнює зміст термінів, якими оперує для характеристики парадигми інституціонального розвитку НВІМУ, а також для детального аналізу й оцінки етапів поступу музейного закладу та адміністративної й соціальної складових процесу трансформацій досліджуваної музейної

установи. Свої викладки авторка, як і в інших розділах роботи, ілюструє зведеними у таблиці даними, схемами (рис.) (с. 148, 149–151).

Окремий підрозділ роботи (3.2) дослідниця слушно присвятила основним напрямам діяльності НВІМУ як провідного музею України військово-історичного спрямування, комплекс яких обумовлений сучасним станом музейної справи в Україні. Детально проаналізовано модель музейного адміністративного менеджменту.

Здобувачка сформулювала дев'ять основних завдань у діяльності НВІМУ, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням, та визначила шляхи їх реалізації. Авторка логічно позиціонує ці завдання як складову національної безпеки держави (с. 151). На основі аналізу головних факторів інформаційної діяльності музею, результатів соціологічних опитувань щодо роботи музейної установи дисертантка також сформувала узагальнюючі таблиці (с. 152–153, 154–155, 163, 168) і схеми (рис.) (с. 153, 177).

Доречним і цікавим аспектом праці Л. М. Міненко стало вивчення такого на теперішній час недостатньо дослідженого елемента музейного наукового пошуку, як музейна евристика (с. 6–47), та висвітлення, як вказує сама авторка, «особливостей системи евристичного музейного пошуку в ході наукового комплектування фондів НВІМУ» (с. 48). Слушним, на наш погляд, є твердження здобувачки про те, що «пізнавальна музейна евристика формує базові методи донесення інформації відвідувачам, що впливає на подальшу якість дисциплінарної музейної евристики» (с. 47).

Також цікавим можна вважати те, що дослідницею вперше в подібному обсязі розглянуто роль особистості в процесі організації НВІМУ. За допомогою відомостей про особистісні якості й діяльність фундатора і першого керівника Національного військово-історичного музею України В. В. Карпова та інших науковців музею авторка доводить нерозривний зв'язок між трансформаціями позитивного характеру музейного закладу й життям і діяльністю керівника і співробітників - музейників – активних учасників цього трансформаційного процесу.

Слід відзначити, що протягом усього дослідження процесу становлення і розвитку музейної справи в ЗСУ загалом та інституціонального розвитку Національного військово-історичного музею України зокрема, авторка незмінно доводить їх поступальний характер, підтверджує правонаступність традицій, закладених на початку процесу у середині 1990-х рр. Комплексний аналіз, проведений Л. М. Міненко, переконливо свідчить про те, що історія розвитку Національного військово-історичного музею України є непересічною (а багато у чому – й визначальною) складовою процесу становлення і розвитку військово-історичних студій і музейної справи у Збройних силах незалежної України.

Дисертантка, на підставі грамотно проведеного аналізу значної джерельної бази, успішного й неформального застосування низки методів дослідження, отримання достатньо аргументованих і переконливих результатів, сформулювала обґрунтовані висновки.

Відзначаючи загальне позитивне враження від дисертаційної роботи, представленої до захисту Л. М. Міненко, – не зайвим буде висловити також окремі зауваження та побажання.

1. Без сумніву, дисертантка має рацію, стверджуючи, що головним у діяльності НВІМУ, як і в музейних закладів іншого спрямування, «є збирання, збереження, вивчення і використання пам'яток ... історії», у даному випадку – військової історії, «з метою залучення громадян до надбань національної військової історико-культурної спадщини» (с. 76). Проте, деякі формулювання авторки, стосовно цього, потребують більш точного семантичного навантаження. Наприклад: «Саме місія НВІМУ відображає його стратегічну перспективу, що реалізувалася за допомогою постановки і досягнення певних цілей» (с. 76).

Здогадно, під «стратегічною перспективою» мається на увазі перспективний план поступу музейного закладу у всіх царинах його діяльності на майбутнє. У такому випадку, згадана перспектива ще не може

бути реалізованою, навіть «за допомогою постановки і досягнення певних [до слова, яких саме? – П. І.] цілей».

Також у вислові авторки, що «... за директивою начальника Генерального штабу Збройних Сил України ... музей було розташовано на фондах військово-історичного музею Центру культури, просвіти і дозвілля Збройних Сил України (ЦКПД ЗСУ), колишнього Музею історії військ Червонопрапорного Київського військового округу...» (с. 77), на нашу думку, правильно було б вказати, що основою музейних колекцій новостворюваного музейного закладу стали названі дослідницею фонди, або, що майбутній музей ЗСУ був створений на базі декількох перерахованих закладів.

2. Немає причин не погодитися з авторкою в тому, що основними напрямками діяльності НВІМУ, як і більшості музейних закладів, були й є науково-дослідна, культурно-освітня, експозиційна, методична, фондова робота тощо (с. 76). Однак не зовсім ясно, на якій підставі дослідниця виокремлює такий вид роботи, як «комплектування музейної колекції» з фондової. Напевно, дослідниця мала на увазі не документальне оформлення колекції у фондах музею, а пошуково - збиральницьку діяльність науковців?

3. Чимало уваги дослідниця слушно приділяє адміністративним заходам, змінам у структурі, у штатному розкладі музею, причинам і умовам реформування музейного закладу, формулюванню засадних положень діяльності музею у різні періоди його функціонування, розробці науковцями нормативно-правових актів щодо діяльності НВІМ та його філій, оформленню військово-історичної експозиції музею, організації окремих виставок, благоустрою прилеглої території (у розділі 2, зі с. 84).

Проте, на нашу думку, слід було б в одному з підрозділів більше додати проаналізованої інформації щодо складу фондів зібрань (колекцій зброї, фотодокументальних колекцій, речей, книг і т. п.), щодо джерел надходжень експонатів, тематики планових виставок (зокрема пересувних) і масових заходів, а також географії їх розташування і проведення – на кшталт

даних, наведених у підрозділі 2.3, присвяченому функціонуванню філії НВІМУ.

Однак ці питання дисертантка може дослідити у своїй подальшій дослідницькій діяльності.

4. Вважаємо, що дисертанткою в історіографічному огляді було використано недостатню кількість теоретичних музеєзнавчих наукових праць – лише сім (це – джерела 11, 14, 16, 71, 79, 119, 144). На нашу думку, можна було б розширити коло теоретичних музеєзнавчих джерел та охарактеризувати їх.

5. І наостанок, вважаємо за потрібне відмітити, що хоча Полтавська філія НВІМУ (Музей важкої бомбардувальної авіації, колишній Музей Дальньої авіації) приєдналася, за нашими відомостями, до структури НВІМУ з березня 2014 р., однак рішення про ліквідацію цього музейного закладу шляхом приєднання до ПКМ було прийняте у грудні 2013 р., а зусилля щодо приєднання до НВІМУ прикладалися керівництвом полтавського музею саме у цей період. Тому, як нам видається, напевно, було б незайвим згадати й про цей структурний підрозділ. Тим більше, що співпрацював Музей Дальньої авіації в Полтаві з НВІМУ протягом досить тривалого періоду ще до його приєднання як філії.

Зазначені зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження і стосуються напрямів можливого подальшого опрацювання зазначеної теми.

На наш погляд, робота виконана на високому науковому рівні, є оригінальним та об'єктивним дослідженням. Результати дослідження висвітлені у кількості публікацій, що відповідають чинним вимогам та достатньо повно відбивають тематику дисертаційного дослідження, а саме: у 5 одноосібних статтях у профільних фахових журналах; у 1 одноосібній публікації в закордонному науковому виданні та у 1 (в співавторстві) – у зарубіжній колективній монографії.

Отже, підсумовуючи сказане, слід відзначити, що дисертація Л. М. Міненко «Становлення і розвиток Національного військово-історичного музею України (1995–2013 рр.)» – оригінальна, самостійна, завершена робота, яка є корисною як з теоретичної точки зору, так і з точки зору практичного її використання. Вона написана грамотно, державною мовою. Підтверджує достатньо високу фахову зрілість здобувачки та її активну інтеграцію у сучасне наукове життя.

Є всі підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження «Становлення і розвиток Національного військово-історичного музею України (1995–2013 рр.)» відповідає вимогам, передбаченим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» та Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», а її авторка – Міненко Людмила Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,

доктор філософії, старший науковий співробітник,

завідувачка науково-дослідного сектору

Полтавського музею авіації і космонавтики

I. О. Пістоленко

« 10 » грудня 2021 року

*Людмила Пістоленко в.о. Завідуючої
Зав. канцелярії Полтавського
краєзнавчого музею імені
Василя Крижановського В. Трабачанська*